

УДК 141.201:37.013.73

Г.Г. ТАРАНЕНКО

**ЛЮДИНОВИМІРНІСТЬ СУЧАСНОГО СОЦІОГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ:
ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ АНАЛІЗ**

Тараненко Галина Григорівна – к. пед. н., доцент кафедри філософії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Розглянуто антропологічний аспект сучасної науки, здійснено філософсько-освітній аналіз людиновимірності соціогуманітарного знання та визначено роль філософсько-антропологічної складової у трансформаційних процесах сучасного освітнього простору.

Ключові слова: людиновимірність, філософська антропологія, соціогуманітарне знання, педагогічна антропологія, сучасний освітній простір.

Рассмотрен антропологический аспект современной науки, совершен философско-образовательный анализ человекомерности социогуманитарного знания и определена роль философско-антропологической составляющей в трансформационных процессах современного образовательного пространства.

Ключевые слова: человекомерность, философская антропология, социогуманитарное знание, педагогическая антропология, современное образовательное пространство.

We consider the anthropological aspect of modern science, philosophical and educational analysis of human dimension of socio-humanitarian knowledge committed and role of philosophical and anthropological component in the transformational processes of modern educational space is defined.

Key words: human dimension, philosophical anthropology, socio-humanitarian knowledge, pedagogical anthropology, modern educational space

© Г.Г. Тараненко, 2012

Постановка проблеми. Прикметними особливостями розвитку сучасної науки є інтенсивне застосування знань в усіх сферах соціального життя, зміна самого характеру наукової діяльності, пов'язана з революцією в засобах зберігання й набуття знань. Специфіку сучасної науки визначають комплексні дослідницькі програми, в реалізації яких беруть участь фахівці різних галузей знань. Проблема людини, її ролі й місця у сучасному світі нині стала не лише актуальною теоретичною, але і гострою соціальною проблемою, що зачіпає основи людського буття. Тому й не дивно, що вона змістилася в центр теоретичного осмислення цілого комплексу наук: філософії, соціології, психології, біології, медицини, економіки, ергономіки тощо.

Безпосередньо з людиною, характером її життєдіяльності пов'язані й так звані глобальні проблеми, які останнім часом активно обговорюються у філософській літературі. Важливу роль в орієнтації науки на людину відіграє розробка у рамках філософії й науки світоглядного підходу, згідно з яким світогляд характеризується не лише як система поглядів людини на світ і її місце в ньому, але і як спосіб духовно-практичного ставлення до нього.

Разючі масштаби екологічної кризи, що стали реальним фактом сьогодення, свідчать про появу фундаментального екзистенційно-антропологічного парадоксу: людина часто не в змозі пристосуватися до нею ж витвореного штучного середовища, а наростання організмичної непристосовності постійно ставить під питання майбуттєвість цивілізації [4, с.163]. З огляду на вказане, філософська антропологія прагне сьогодні не тільки утвердити безмежність самотворчої здатності людини, але й з'ясувати межі цієї здатності.

Варто вказати, що світ має людиновимірний характер: з одного боку, у ньому виконуються умови існування людини, з іншого – людина в його специфіці (розуміння якої також змінюється згодом) є умовою існування світу. Цю людиновимірність світу можна простежити крізь всю історію розвитку мислення й зміни його форм. Теза про людиновимірність утверджує залежність від прагматичного інтересу, що стоїть за тією або іншою ситуацією, операційних характеристик і динаміки комунікативного середовища. У результаті об'єктивне знання стає особистісним, відбувається секуляризація думки, висунання на перший план суб'єктивних актів оцінки, релятивізація й суб'єктивізація істини, відмова від аналізу предметності як такої, безвідносно до людської суб'єктивності, її потреб і способів задоволення цих потреб, акцент на інших, ніж істина, регулятивах пізнання взагалі й наукового знання зокрема.

Тож вважаємо за необхідне звернути увагу на особливу важливість урахування людиновимірних характеристик наукового знання й пізнавальних процедур, що викликана історичними перетвореннями науки та її трансформаціями. Становлення наукового знання, даючи можливість заглянути у світ віртуального, потенційного втілення сутнісного взаємозв'язку між невичерпністю людського і природного, живить собою тенденцію до гуманітаризації й аксіологізації пізнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти людиновимірності науки аналізувалися багатьма вченими різних сфер наукового знання. Серед філософів, які внесли найбільш істотний внесок у позитивну розробку проблеми людської природи людського знання (конвенційності), необ-

хідно виділити, у першу чергу, роботи Е.Чудінова, Ю.Молчанова, А.Коршунова, В.Мантатова, О.Александрова, Я.Аскіна, А.Ахутіна, Л.Баженова, В.Виноградова, С.Гусева, І.Добронравова, А.Кравченко, В.Кузнецова, С.Лебедева, Л.Мандельштама, В.Стьопіна, А.Уємова, В.Фока, С.Яновської і ін. Серед західних дослідників варто виділити К.Айдукевича, М.Блека, М.Борна, Р.Боумена, М.Бунге, В.Гейзенберга, Г.Дінглера, Р.Карнапа, В.Куайна, К.Поппера, А.Пуанкаре, Б.Рассела, Дж.Уітроу, О.Френеля, А.Шаффа, В.Елліса й ін.

Включення людського чинника в методологію, пошуки й обґрунтування аксіологічної зумовленості та людиновимірності знання відображені у працях таких авторів, як М.Бауер, Л.Горбунова, І.Добронравова, Ф.Канак, М.Кисельов, Є.Князева, В.Крисаченко, В.Кутирев, М.Мойсеев, Л.Сидоренко, М.Сидоренко, І.Смелянський, В.Стефанік, І.Чорний, М.Штеренберг та багатьох інших.

Мета дослідження. Метою статті є філософсько-освітня рефлексія людиновимірності сучасного соціогуманітарного знання й визначення ролі філософсько-антропологічної складової у сучасних трансформаційних освітніх процесах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи історію суспільства, можна з упевненістю сказати, що жодна сфера культури не здійснила настільки істотного й динамічного впливу на суспільство, як наука. І в нашому світогляді, і у світі речей, що нас оточують, ми повсюдно маємо справу з наслідками її розвитку.

У ХХІ столітті наука почала все активніше застосовуватися в різних сферах керування соціальними процесами, виступаючи основою кваліфікованих експертних оцінок і прийняття управлінських рішень. Поєднуючись із владою, вона реально починає впливати на вибір тих або інших шляхів соціального розвитку. Цю нову функцію науки іноді характеризують як перетворення її в соціальну силу. При цьому підсилюються значимість світоглядної й методологічної функцій науки і її роль як безпосередньої продуктивної сили.

Наука, як гідний об'єкт вивчення, у наш час опинилася під перехресною увагою філософії, історії, соціології, економіки, психології, наукознавства тощо. Філософія й методологія науки займають у цьому переліку особливе місце, адже філософія науки, аналізуючи закономірності розвитку наукового знання, зобов'язана враховувати історизм науки. У процесі її розвитку відбувається не тільки нагромадження нового знання, а й перебудовуються раніше сформовані уявлення про світ. У цьому процесі змінюються всі компоненти наукової діяльності: досліджувані нею об'єкти, засоби й методи дослідження, особливості наукових комунікацій.

Сучасна філософія науки розглядає наукове пізнання як соціокультурний феномен. І одним із важливих її завдань є дослідження того, як історично змінюються способи формування нового наукового знання та які механізми впливу на цей процес мають соціокультурні фактори.

Розвиток теорії пізнання, введення нових засобів, методів, розширення предметного поля цієї

області філософського знання припускають трактування самого пізнання як процесу, включеного в історично визначені форми предметно-практичної діяльності й комунікації. Не останнє місце в цьому процесі займає аналіз виникнення й розвитку нових методологічних напрямків, які реалізують поле діяльності методологічної свідомості, що еволюціонує, прикладом чого є аналіз конвенційної методології науки.

Конвенційна, тобто людська, природа людського знання є яскравою демонстрацією того факту, що наука є витвором людських рук. Інтерес до проблеми конвенції в науковому пізнанні обумовлений, з одного боку, бурхливим розвитком сучасного наукового знання, ускладненням його структури, створенням високоабстрактних теоретичних концепцій, а з іншого – зростанням методологічної рефлексії науки, прагненням науки усвідомити свої гносеологічні основи. На межі ХХ-ХХІ століть, коли світ увійшов у смугу якісних змін, суспільство, наука й культура в цілому вступили в епоху постнекласики, яка проявляє себе у всіх сферах культурного буття людини й, звичайно, відображається в такій сфері як освіта. У сучасному світі питання, що стосуються сфери освіти здобувають особливу значимість, адже радикальні зміни в галузі економіки, політики, права порушують питання про необхідність адекватного й сутнісного осмислення процесів, що протікають у різних сферах соціальної реальності, а їх найбільш загальна оцінка полягає у визнанні кризового стану суспільства в цілому, і, зокрема, системи освіти як одного з найважливіших суспільних інститутів.

У наш час тема постнекласичної реальності стала однією із пріоритетних в сучасній філософії науки. Актуальність звернення до постнекласичної методології при вивченні такого складного соціально-культурного інституту, як освіта продиктована потребою сучасного соціогуманітарного знання перебороти обмеженість класичних і некласичних підходів до методології дослідження. Варто вказати, що відмінною рисою постнекласики є, насамперед, те, що вона містить у собі на законних підставах гуманітарні й у широкому змісті гуманістичні складові. У постнекласичній парадигмі знайшла вираження взаємозалежність людиновимірності, що припускає урахування у своєму продукті виробничих, технологічних параметрів, які, у свою чергу, співвідносяться із загальнозначущими цінностями та універсальними культури.

Визначення людиновимірності як методологічного і практичного орієнтира освіти потребує теоретичного з'ясування, прогнозування й окреслення складових механізму імплементації зазначених засад у науково-практичну площину. Отже, беручи до уваги той факт, що та чи інша ідея, зокрема положення про світоглядно-ціннісне навантаження науки і практики, втілюється в дійсність на всіх рівнях освіти, варто зазначити, що вона стає основою системних складових соціогуманітарної освіти, тобто через методологічну, предметно-наукову, методичну і практичну підготовку людини, що навчається, має засвоїти й виробити вміння застосовувати головні принципи своєї діяльності. Так, зо-

крема, у методологічній підготовці, що пов'язана із знанням про те, як отримати нове знання, світоглядна навантаженість повинна працювати повною мірою, а саме, вона має спиратися на найважливіші тенденції розвитку сучасної науки, зокрема на орієнтацію на людину, на людиновимірність науки.

На думку багатьох дослідників, саме техноморфізм став суттєвою причиною кризи модерної моделі світу. Адже розуміння в поняттях техніки таких явищ, як історія, суспільні стосунки та особистісне буття людини, породжувало або ж утопічні ілюзії, або ж песимізм як своєрідний розпач перед нездійсненністю визначених суспільних та моральних ідеалів. Власне, за умов технократичного бачення світу людська суб'єктивність тлумачиться лишень як наслідок взаємин з навколишнім світом та іншими людьми. «Характер відносин є конститутивним для людської сутності» – це принцип, певною мірою визначальний для формування образу людини в епоху модерну [4, с.127].

Більше того, «таке тлумачення суспільного та особистісного буття людини виявило себе в межах філософських та антропологічних теорій у функціональному підході. В цілому функціоналізм можна визначити як своєрідну редукцію суспільних процесів, цілісності людського життя лишень до окремих способів функціонування. Зокрема, в розумінні людського «Я» це призводило до обмеження багатомірності людського тільки певними проявами, що розглядались як абсолютні та визначальні. Інакше кажучи, ми можемо говорити як про важливу ознаку модерну про своєрідне розчинення людського «Я» в панівних об'єктивних закономірностях культури» [4, с.127].

У цьому контексті слушною є думка М.Булатова про те, що наука має розвиватися не сама по собі і для самої себе, а відповідати на потреби людини, «адже, як і будь-яка інша, сфера наукової діяльності, виникаючи для задоволення духовних та фізичних потреб, скоро набуває самостійності, пориває з ними і котиться, як снігова кулька з гори, яка сама собою збільшується і яку неможливо зупинити, а рух її – все більше віддалення від людини. Виникає завдання повернути цю грудку за траєкторією й змістом до неї, а вчених навчити бути відповідальними, не лише розумними, а й моральними» [1, с.29].

Разом з тим, ці максими сформувалися в час класичної й некласичної раціональності. Принципово новою вимогою, порівняно з попередніми типами раціональності, є необхідність зважати на ціннісні орієнтації суб'єкта, що В.Стьопін вважає визначальною ознакою постнекласичного типу раціональності [3, с.619 – 641].

Саме постнекласика характеризується включенням суб'єкта в предмет пізнання, знання виявляється істотно людиновимірним і передбачає інтеграцію своїх суб'єктних і об'єктних вимірів. Постнекласичний етап розвитку науки вимагає справді гуманітарного повороту до людиновимірної сутності освіти, формування якісно нового її ідеалу. Сьогодні як ніколи колись затребуване осмислення генезису ідеї освіти крізь призму типу

раціональності, з особливою увагою до її праксеологічних аспектів.

Глибинний взаємозв'язок теорії й історії освіти базується на антропологічному принципі й обумовлюється тим, що «базові» цінності культури визначають специфіку освіти – основного механізму трансляції й відтворення культури. Освіта як особлива її частина, має найглибші, культурно обумовлені потенції для формування світогляду особистості, побудови особливої індивідуальної реальності (як об'єктивної, так і суб'єктивної), «прокладання» шляху особистості в цьому світі.

У зазначеному контексті важливим завданням соціогуманітарного знання стає побудова особистості, створення індивідуальної свідомості. Через розуміння соціогуманітарного знання як «особистісного», акцентування його важливості у побудові особистості розкривається його глибинний взаємозв'язок із сферою освіти в питанні вдосконалення, облагородження людини. Освіта, як феномен, насамперед соціогуманітарний, людиновимірний, має статус особистісного самовизначення людини й реалізується як форма ідентифікації людини зі світом культури.

У вказаному сенсі антропологічні пошуки освіти відображають одну з непорушних якостей соціогуманітарної освіти – її людиновимірність, адже некласична парадигма культури викликає до життя екзистенційні феномени, принципово поляризує об'єктивні й суб'єктивні інтенції, вбачає нові змісти індивідуально-особисті й загальної історії. Некласична культура, визнаючи органічність просвітницьких поглядів на соціогуманітарні феномени, поступово відходить від просвітницьких прогнозів, раціоналістичних претензій, перебуває в пошуку співмірних їй інституцій і феноменів. Тому педагогічна антропология, як теорія, що фокусується на розумінні людини як суб'єкта педагогіки, стає адекватною відповіддю на виклики некласичної ситуації. На основі антропологічних підходів і цілісного знання про людину, побудову системи поглядів на сутність учнівства й учителювання, по суті, вибудовується будь-яка гуманітарна педагогіка. Педагогічна антропология як інтегративна дисципліна виступає об'єднуючою силою, що притягує справжні соціогуманітарні одкровення сучасного педагогічного знання.

Висновки. Отже, людиновимірні інтенції постнекласичності спричиняють особливе значення індивідуальних, екзистенційно-орієнтованих підходів до освіти. Виявлення актуальних постнекласичних імперативів стосовно системи навчання й виховання дозволяє припустити, що на шляхах розвитку соціогуманітарного знання сьогодні можливо вирішити сенсожиттєві проблеми сучасної людини, повернути їй її дійсність. Соціогуманітарна освіта, як форма збагнення й вибудовування буття, світу, культури й формування образу людини, що усвідомлює себе частиною природного світу, є освітою живою, упередженою, яка дарує й відкриває особистий зміст, вимагає створення культурно-освітнього простору, коли з усією очевидністю розуміється, що освічена людина є не лише сумою компетенцій.

Якісно новий простір освіти, адекватний логіці людиновимірних інтенцій постнекласичної картини світу, вимагає гуманітарно-ціннісного підходу у формуванні сучасної парадигми освіти. Ідея освіти, що знайшла вираження в цій парадигмі, потребує кореляції антропологічного виміру з конкретно-історичною ситуацією, людиновимірності у науці (як у методах і засобах дослідження, так і в зовнішньому загальнокультурному й філософському осмисленні), суб'єктивації й міждисциплінарного характеру наукового пошуку.

Людиновимірність у пошуках нових підходів, стратегій освіти, перш за все, відображається у цілепокладанні, механізм якого потребує осмислення в усіх його різновидах. Саме тому орієнтація цілей освіти на людиновимірність постає пріоритетним завданням, а функції науки мають взаємоперетворювати зовнішні і внутрішні чинники наукового розвитку таким чином, щоб проблеми, які виникають, адресувалися науці не як зовнішні щодо неї цілі, а як мета культурної людини, котра перетворює світ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Булатов М. О. Філософія ноосфери: філософський зміст і сучасний смисл феномена ноосфери / М. О. Булатов, К. С. Малєв, В. П. Загороднюк, Л. А. Солонько. – К. : Наукова думка, 1995. – 149 с.
2. Добронравова І. С. Філософія науки і синергетика освіти / І. С. Добронравова // Вища освіта України. – 2003. – №2. – С. 7–12.
3. Степин В. С. Теоретическое знание / В. С. Степин. – М. : Прогресс-Традиция, 2003. – 744 с.
4. Філософія: Світ людини / [В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін.]. – К. : Либідь, 2004. – 432 с.